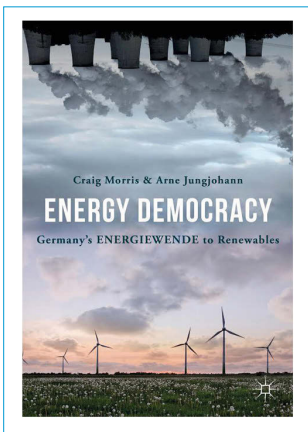

Leren van de Energiewende

Energy Democracy – Germany's Energiewende to Renewables.
Craig Morris & Arne Jungjohann, 2016, Palgrave MacMillan,
437 pag., € 40,65

'Energy Democracy' is belangrijk voor iedereen die geïnteresseerd is in energietransitie. Er valt heel veel te leren van het vallen en opstaan van onze oosterburen in de afgelopen decennia.

Dit boek geeft een boeiend en uitgebreid overzicht van de geschiedenis van de energievoorziening in Duitsland vanaf de jaren zeventig tot nu. Want toen begon de Energiewende al, volgens Energy Democracy. Daarbij komen heel veel verschillende aspecten aan de orde. Onder meer gaat het boek in op de protesten tegen kernenergie sinds het eerste verzet in het Zuid-

Duitse plaatsje Breisach in 1971, die in de jaren tachtig uitmondde in ware veldslagen met de politie rondom de geplande opwerkingsfabriek in Wackersdorf. Ook komt de opkomst van windenergie in Duitsland uitgebreid aan de orde.

Belangrijker voor ons is overigens de bespreking van een in Nederland sterk onderschat en vaak vergeten deel van het energiebeleid: de noodzaak om steun te verwerven onder burgers door hun de gelegenheid te geven om zelf energie op te wekken. Daar waar het Nederlandse energiebeleid wordt gedomineerd door kosteneffectiviteit en vaak grootschalige oplossingen die ver van de burgers afstaan, staat de Duitse 'Energiewende' in het teken van directe betrokkenheid van de burgers. Opmerkelijk genoeg waren het in Duitsland niet alleen de 'lefties' die het initiatief namen om hun energievoorziening te verduurzamen. Juist de samenwerking tussen een conservatieve rurale bevolking, christelijke initiatieven en groene idealisten maakte de 'Energiewende' in Duitsland volgens Morris en Jungjohann tot een succes.

Precies daar schuilt volgens de auteurs ook het gevaar voor de toekomst. Hernieuwbare energie is volgens hen niet alleen een

instrument tegen klimaatverandering, maar ook een weg naar meer lokale 'energiedemocratie' en een rechtvaardigere samenleving. Het grote succes van hernieuwbaar in Duitsland en de daarvoor oplopende kosten van de energievoorziening leidden in 2014 tot een hervorming van de wetgeving die de oorsprong van dat succes was. Veilingen van concessies moeten nu leiden tot goedkopere oplossingen. Daarbij zijn vooral grote bedrijven in het voordeel en dreigen burgerinitiatieven het onderspit te delven. Aan het slot van hun boek presenteren de auteurs daarom tien 'burgerrechten voor energietransitie', die moeten garanderen dat burgers centraal blijven staan in de 'Energiewende'. Die zouden ook in Nederland aanleiding kunnen zijn om de discussie over energietransitie en de rol van burgers daarin aan te gaan. **StS**

Doordachte circulaire economie

De circulaire economie: waarom productie, consumptie en groei fundamenteel anders moeten. Socrates Schouten, Editie Leesmagazijn,
195 pag., € 14,95

Circulaire economie is 'in' en dat is ook te merken aan de hoeveelheid boeken over dit onderwerp. Dit boek voegt aan die boeken echt iets toe. Niet alleen door een gedegen historische analyse, maar ook door het schetsen van de perspectieven en de consequenties daarvan.

Schouten stelt dat de lineaire economie niet iets van alle tijden is, maar "juist een kenmerk van de industriële samenleving van de afgelopen twee eeuwen". Hij is kritisch over de manier waarop het begrip circulaire economie nu meestal wordt opgevat. Hij noemt dat het "modernistische model", waarin circulaire economie het middel is om de huidige hoge mate van consumptie vol te kunnen houden door efficiëntieverbe-

tering, dematerialisatie, innovatie en nieuwe bedrijfsmodellen. Hij betwijfelt of dit model erin zal slagen om echt met de eindigheid van de aarde rekening te houden. En bovendien zal deze benadering

volgens de auteur niet tegemoet komen aan andere bezwaren die kleven aan het huidige economische systeem: het groeistreven, de machtsconcentraties, de economisering, de overconsumptie en de erosie van kleinschaligheid en diversiteit. Hij schetst een alternatief model, met elementen als de deeleconomie (peer-to-peer-economie), de burger die ook gaat produceren (de 'prosumment') en het groene basisinkomen.

De effecten van beide modellen zijn nog moeilijk in te schatten. Schouten vindt dat we moeten proberen om "onbaatzuchtige waarden een grotere rol [te] laten spelen" en het denken over circulaire economie ook moeten laten gaan over de groei van de economie, hoe we die meten en hoe we de toekomst van het kapitalisme zien. Daarom pleit hij voor - hernieuwde - aandacht voor het niet-economische, democratisering, veerkracht in het economische systeem, coöperatieve productiewijzen en sluiten van kringlopen op regionale schaal. Hij denkt niet dat een alternatieve, informele economie de plaats in kan nemen van de formele markteconomie, maar vindt dat het beleid er op gericht moet zijn om er ruimte voor te behouden of te creëren. Dat zou onder meer kunnen door fiscale vergroening, striktere regulering van het materiaalgebruik door bedrijven, producentenaansprakelijkheid en eisen van milieubehouding en -rapportages. Verder roept hij iedereen op zelf al aan de slag te gaan om te leren wat de circulaire economie in de praktijk in kan houden.

Het boek is genuanceerd, put uit veel bronnen en bestrijkt een groot veld. Het vraagt daarom nogal wat inspanning om te lezen, maar voor ieder die zijn inzichten over de circulaire economie, duurzaamheid en de deeleconomie wil vergroten, zal dit de moeite waard zijn.

OvS

Milieu en democratie in gevaar

De macht van de megaonderneming, naar een rechtvaardige internationale economie. Joost Smiers, Pieter Pekelharing, John Huige, Uitgeverij Van Gennep, 2016, 275 pag., € 22,50

Dit boek beschrijft waarom we ons zorgen moeten maken over grote transnationale ondernemingen. Ook bevat het een recept om een einde te maken aan deze zorgen.

tot vrije markten, maar opent ook de weg naar transnationale oligopolies.

De oorzaken hiervan zijn divers. Het boek besteedt veel aandacht aan de factor intellectueel eigendom (octrooien, merken, copyright, etc.). Dat soort rechten is vooral in handen van grote bedrijven en wordt gebruikt om concurrentie te beperken en daardoor prijzen op te drijven. De auteurs bestrijden dat intellectueel eigendom nodig is om innovatie te bevorderen. Ze doen suggesties voor maatregelen en formuleren maatregelen die de balans tussen burgers, staat en bedrijven kunnen herstellen, zoals veel sterkere instituties om monopolies tegen te gaan, fundamenteel onderzoek via de overheid organiseren en aandeelhouders aansprakelijk stellen voor onrechtmatige daden van hun bedrijf. Ook bepleiten ze een nieuwe industrie- en landbouwpolitiek en herziening van de handelsovereenkomsten, zodat arbeidsomstandigheden, gezondheid, milieu en sociale en culturele rechten kunnen worden beschermd. Dat laatste is actueel omdat nieuwe handelsovereenkomsten in de maak zijn tussen de VS, Canada, de EU en de Aziatische landen. "There is an alternative" zeggen de auteurs met een variant op de beroemde uitspraak van de Engelse premier Thatcher. Ze constateren dat de problematiek van de transnationale ondernemingen in het publieke debat niet voldoende systematisch onder ogen wordt gezien en dat mensen daarom – ten onrechte – een gevoel van onmacht hebben.

Dit boek draagt inderdaad bij aan meer inzicht in de mechanismen die zich veelal achter de schermen afspelen. Het is fascinerende materie. Jammer is dat het boek in Nederland nog niet veel aandacht getrokken heeft. Dat heeft mogelijk iets maken met de schrijfstijl en de opzet: er wordt minder aandacht besteed aan de probleemanalyse dan aan de oplossingen en het boek is nogal stellig van toon. Ook de titel lijkt me niet handig gekozen; de ondertitel geeft de inhoud beter weer. **OvS**